

Samotné argumenty pro opuštění obvyklých společenskovědních označení a jejich nahrazení novými (takřka mizí zavedené pojmy jako „organizace“ či „skupina“) jsou dle mého názoru málo přesvědčivé a často vedou spíše k nesrozumitelnosti určitých pasáží, přinejmenším pro čtenáře uvyklého standardnímu pojmosloví. Tak na straně 18 se třeba uvádí: „Sociohistorie, jak si budeme moci všimnout, vůbec nepoužívá pojmu ‚sociální skupina‘. Tento výraz totiž náleží historikům, kteří definují kolektivní entity na základě ‚objektivních‘ kritérií (například zaměstnání, příjmy apod.).“ Odhlédněme nyní od toho, že uvedeným způsobem se obvykle nevymezuje pojem sociální skupina, ale spíše sociální kategorie. Pozoruhodnější je, že přes proklamované opuštění tohoto pojmu se sousloví „sociální skupina“ (fr. „groupe social“) přesto na následujících stranách několikrát objevuje, přičemž na straně 37 je dokonce „proces konstrukce sociálních skupin“ umístěn do samého centra zájmu sociohistorie, na straně 68 do názvu podkapitoly „Co je ‚sociální skupina‘?“. Srovnání s originálem ovšem ukazuje, že vinit z této nesoudržnosti samotného Noiriela by nebylo na místě – francouzské vydání knihy totiž dvě výše citované věty (v českém překladu na straně 18) vůbec neobsahuje. Jedná se tedy patrně o poznámku překladatele, která ovšem jako taková není odlišena ani označena.

Přes uvedená dílčí negativa představuje jako celek Noirielova kniha „Úvod do sociohistorie“ zajímavý náhled do specifické oblasti bytostně pragmatické, empiricky orientované větve francouzského společenskovědního bádání, což je v překladové literatuře oblast dosud – ve srovnání s francouzskou filozofií či sociální teorií – poměrně málo zastoupená. V kontextu sociologie je hlavním kladem jasně formulované temporalizované hledisko společenskovědního bádání a reflexe časové situovanosti i geneze společenských jevů. Sociohistorie také díky svému charakteristickému důrazu na empirickou (terénní a archivní) práci tvoří důležitou protíváhu k převažující teoretické orientaci dostupné literatury z pomezí historických a sociologických disciplín.

Jakub Mlynář

Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948.* Oxford – New York: Oxford University Press, 2009. 286 stran.

Interdisciplinárně a teoreticky podložený zájem o politickou kulturu, vztahy a interakce mezi masovými médii, politiky a voliči, problematika konstrukce moderního národního státu, formy jeho legitimizace pomocí národních narácí a dalších symbolických pojmů a tropů, či role intelektuálů při budování těchto mocenských legitimizací – to všechno jsou témata, která jsou v poslední době postupně integrována do výzkumu evropských, československých a českých dějin 20. století. Klasické politické dějiny dnes sice poskytují nové poznatky o politickém a sociálním vývoji, avšak méně často se obracují k problémům, jež mají neméně velký význam, ale zdánlivě se jeví jako irelevantní nebo těžko uchopitelné pro tradiční historiografii. Kniha Andrey Orzoff v tomto ohledu vyplňuje mezeru ve výzkumu národních mýtů, politické kultury, mediální komunikace a budování státu v Československu mezi lety 1914 až 1948.

Andrea Orzoff se věnovala československému mýtu v Evropě tak, jak jej konstruovali a veřejně komunikovali zastánci skupiny Hradu, seskupení kolem Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše. Zdánlivě provokativní československý mýtus ale autorce v žádném případě neslouží jako pejorativní pojem, který by chtěl revidovat interpretaci československých dějin první poloviny 20. století, ani jako dekorativní pojem vypůjčený z jiných sociálních věd. Orzoff užívá pojem mýtu ve smyslu „světového pohledu, založeného na identifikujících ideologických narácích nebo obrazech, které hlásají universálně platnou pravdu, jež je ale akceptována jenom u některých částí publika a jenom v danou dobu“ (s. 15). Mýtus se zde tedy chápe jako ideologicky založené, společensky etablované vyprávění nebo obraz, který má časově omezenou platnost a u publika. Československý mýtus je pojímán jako různorodý způsob legitimizací a komunikace nového československého státu v Evropě. Konečně pak Orzoff v úvodu knihy píše, že všechny úspěšné mýty obsahují prvky obecně přijímané pravdy (s. 21).

Centrálním vzkazem československého mýtu byl podle autorky specifický vztah československého (čti českého) národa k hodnotám demokracie a pravdy v kontextu moderní historické narace českého národa (např. s. 11 a 57). Autorka zasadila československý mýtus do několika významných kontextů. Na prvním místě je to skutečnost, že národní mýtus je nutné považovat za jednu z ústředních forem legitimizace každého moderního státu. Československý pokus tedy není ničím novým, specifickým a tím méně exotickým, ale naopak spíše historickou normou. Andrea Orzoff se pak zmiňuje obecný diskurzivní kontext československého mýtu, kterým byla v první řadě orientalistická percepce národů Střední a Východní Evropy u západoevropských velmocí. Československý mýtus musel přesvědčovat zahraniční publikum o smysluplnosti a politické a civilizační vyspělosti (evropanství) Československa mezi válkami a v tomto smyslu byl v podstatě definován pomocí a v závislosti na západních pojmech a představách. Konečně autorka v tomto kontextu otevřeně přiznává příslušnost meziválečného Československa k Východní Evropě, která je v její interpretaci dána právě diskurzivní pozicí československého mýtu a kterou definuje jako „[...] příměs postojů k evropským velmocem: kombinaci závislosti, obrany vůči nim, strachu z pohlcení a pokusů vykreslit vlastní stát jako jim podobný“ (s. 16). Mýtus Československa a jeho propaganda byly, jak autorka argumentuje, nedílnou a významnou součástí budování nového státu, které probíhalo v případě většiny následnických států Rakouska-Uherska (ale i Ruska) na dvou úrovních: doma a v zahraničí. Československý mýtus se musel intenzivně snažit o vyvrácení své podřízené diskurzivní pozice zdůrazňováním západních hodnot československé demokracie. Přitom ale jeho účinek či důvěryhodnost v zahraničí byly zcela závislé na tom, zda západní velmoci (respektive spojenci) budou ochotni propagandě mýtu naslouchat a jak bude odpovídat jejich vlastním politickým zájmům. V tomto ohledu československý mýtus bojoval proti hned dvěma oponentům: proti západnímu orientalismu a velmocenské „realpolitice“. Československý mýtus jako součást vnitřního procesu formování moderního státu v mnohonárodním

kontextu střední a východní Evropy dobře ilustruje do jaké míry přejaté západní vzory nerespondovaly s faktickou situací v regionu, kde historické hranice často středověkých nebo raně novověkých státních útvarů nekorelovaly s etnickými a jazykovými hranicemi moderních „imagined communities“. V tomto případě se stejný mýtus zaměřoval na domácí publikum, kde se snažil pomocí hledání a exponování společných symbolů (například Masaryka, historické narace, fabrikace legionářských legend atp.) o změkčení relativně ostrých hran národnostních konfliktů uvnitř mnohonárodního Československa. V tomto případě jeho tvůrci bojovali proti stejné ideologii, která pomohla pohřbit staré Rakousko-Uhersko a vybudovat Československo – proti nacionalismu.

Battle for the Castle se zaměřuje na jednotlivé aspekty a formativní prvky a strukturu československého mýtu v první polovině 20. století. Hned zpočátku, v první kapitole si všímá toho, že československý mýtus byl v mnoha aspektech rozšířením české národní koncepce dějin a české národní identity v kontextu mnohonárodního Československa. V rámci tohoto konceptu československý mýtus navazoval na Palackého koncepci českých dějin, doplněně masarykovským akcentem na husitskou epochu českých dějin a starším mýtem Bílé hory (který se v českém prostředí formoval už v 18. století, ale populární podobu mu dodalo až Jiráskovo *Temno*). Česká historická narace se stala hlavní kostrou československého mýtu, což samo o sobě samozřejmě představovalo problém ve vztahu k výrazným československým menšinám, k Němcům a Maďarům, ale také ke Slovákům a Rusínům. Podobně jako v případě pozdní habsburské monarchie bylo snahou tvůrců mýtu vykonstruovat Československo jako jednotný stát a postupně integrovat jednotlivé národnostní skupiny do jedné politické entity nazvané československý národ. A podobně jako v případě Rakouska-Uherska se také československým ideologům tento cíl postupně vzdaloval s ohledem na zhoršující se vztahy mezi de facto státním národem Čechů a ostatními národy v Československu i s ohledem na zahraničně-politickou situaci, rychle spějící ke krizi Versailleského systému v Evropě a další válce.

Ve druhé kapitole recenzované práce autorka analyzovala institucionální a sociální strukturální základnu propagandy československého mýtu, kterou tvořily vedle neformální skupiny Hradu a prezidentské kanceláře, také pražské nakladatelství Orbis, Ministerstvo zahraničních věcí, pro-Hradní noviny a časopisy a taktéž některé společenské skupiny jako feministky, Židé, společenské kluby nebo legionáři. Prostor též věnovala politické opozici v podobě Pětky a české radikální pravice, která se snažila komunikovat naopak proti-Hradní propagandu. Poměrně zajímavý pohled uplatnila například na propagandistickou a politickou roli spisovatele Karla Čapka, jež byl jedním z vůdčích tvůrců Masarykova kultu a jehož „Hovory s T. G. M.“ autorka analyzovala jako jeden z centrálních textů československého mýtu.

Masarykův kult pěstovaný mezi léty 1918 až 1938 (viz kapitola 3) byl nedílnou součástí integračních strategií československého mýtu. Tak Orzoff mimo jiné sledovala obsah, formy šíření a komunikace Masarykova kultu v době meziválečného Československa a všimla si některých jeho rysů shodných se starším kultem císaře a krále Františka Josefa I. V této souvislosti je opět nutné připomenout, že Masaryk i Beneš, ale též další tvůrci československého mýtu a politická elita země prožili formativní roky svého života v prostředí Rakouska-Uherska a pod vládou Františka Josefa I., podobně jako většina z občanů Československa mezi lety 1918–1938. Jak Orzoff argumentuje, jádro politické reprezentace meziválečného Československa připomínalo spíše gerontokracii (s. 21). Není tedy překvapivým, že v řadě případů stále pokračovali v celé řadě politických praxí i diskurzů, které si internalizovali v době Rakouska-Uherska. Byla zde ale také určitá fyzická podobnost mezi Masarykem a starým císařem, kterou ale tvůrcové kultu ještě více podtrhli užitím polovojevské uniformy a jízdou na koni, stejně jako častými účastmi prezidenta na vojenských přehlídkách. Masarykův kult ale také obsahoval další podobné motivy jako ten císařský: například asketický způsob života, ranní vstávání nebo láska k dětem. Všechny tyto praxe byly u Masaryka i u Františka Josefa I. veřejně komunikovány stejným způsobem. Masarykův kult tak dával veřejnosti

do jisté míry to, na co už byla zvyklá. V neposlední řadě byl kult Masaryka provázán s konkurenčním bojem mezi Hradem a jeho oponenty v řadách tzv. domácího odboje (mezi jiným mezi Kramářem a Benešem, Dykem a Masarykem či obecněji Stříbrným a Hradem), který lze do jisté míry vidět jako pokus o monopolizaci historického dědictví 28. října 1918 v podobě diskurzu prezidenta osvoboditele.

Poslední dvě kapitoly se analyticky věnují propagandě československého mýtu s ohledem na zhoršující se zahraničně-politickou pozici Československa v Evropě před druhou světovou válkou, kdy musela československá propaganda čelit revizionistické kontrapropagandě svých sousedů a rostoucí vnitropolitické krizi doma, a dále podobě československého mýtu v době po Masarykově smrti a před a po Mnichovu. Právě v této době se zafixovali některé idealizované narace a obrazy o první republice. Konečně Andrea Orzoff neopomněla stručně připomenout význam československého mýtu po roce 1948. Na jedné straně to byl československý exil, kde československý mýtus dostal nový životní prostor, ale také nový kontext studené války. Připomněla také vztah mezi nositeli československého mýtu ve Spojených státech amerických, jako byl Josef Korbel a dvěma prvními ženami americké diplomacie Korbelovou dcerou Madeline Allbright a Korbelovou studentkou Condolezzou Rice. Na druhou stranu, byl československý mýtus, respektive některé jeho prvky, znovu vzkříšen po roce 1989 jako forma určitého nostalgického návratu k demokratickým hodnotám první republiky (1918–1938). V této nové podobě hrál československý mýtus pozitivní stejně jako negativní roli. Na jednu stranu symbolizoval význam demokratických hodnot v době bolestné transformace české společnosti. Na druhou stranu neumožnil kritické posouzení československé minulosti, pomáhal vzbudit nerealistická očekávání od nové demokracie skrze idealizaci té staré, a v neposlední řadě vytvořil prostor pro vulgární historický revizionismus.

Tak se autorka sledované monografie dotkla problematiky charakteru a některých rysů československé demokracie v meziválečných letech, které byly přímo spojeny s Masarykovým

a Benešovým chápáním demokracie, ale rovněž s tím, jak ji prakticky performovali. Mezi ideálem a praxí byl podstatný rozdíl a právě bližší analýza tohoto rozdílu je klíčem k pochopení politické kultury první republiky: „Tolik vychvalovaná demokracie první republiky byla zcela jasně demokracií malých místností, jelikož ta nejvýznamnější rozhodnutí se dělala spíše tam, mezi malým okruhem vůdců, nežli ve volebních místnostech“ (s. 93). Také obsahová forma, jakou Hrad koncipoval svou propagandu, prozrazuje, že československá demokracie byla spíše hierarchicky založená a spoléhala mezi jiným na tradiční patrimoniálně-patriarchální vzorce. Nicméně pro Hrad se staly nové instrumenty vládnutí skrze a pomocí médií základem legitimizace a upevňování moci: „V centru konfliktů Hradu leží propaganda a média. Volební slogany, organizace novin a vzkazů, vytváření kultu osobnosti a házení špíny pomocí pamfletů a anonymních úvodníků – to všechno byly klíčové prvky Hradní strategie“ (s. 134). Hrad a jeho strategie také představují politicko-kulturně další příklad přechodu mezi starým (imperiálním) a novým (republikánským) a je nutné připomenout, že právě jejich ostrý protiklad byl součástí Hradní strategie legitimizace nového režimu. Jinými slovy, autorka knihy připomíná, že moderní historická analýza by měla být schopna rozpoznat a odhalit mýtický háv, který často zakrývá skutečné motivy a zájmy různých společenských skupin zainteresovaných v politickém procesu, stejně jako některé politicko-kulturní vzorce v pozadí politického jednání. Součástí takové demytizace je uvědomění si role sebereprezentace a sebestylizace jako jednoho z ústředních nástrojů moderního vládnutí. Hned v úvodu Andrea Orzoff definovala několik momentů, v nichž podle jejího názoru československý mýtus zamlčoval nebo zastínil politickou skutečnost. Na prvním místě Orzoff zmiňuje, že tato forma narace zakrývá například skutečnost, že „Masaryk s Benešem

měli skutečné pochybnosti o parlamentní demokracii, ačkoliv bojovali za její obranu“, a dále, že „(o)bčas zvažovali zavedení státního převratu, aby získali kontrolu nad nepoddajným parlamentem, nebo o odepření volebního práva problematických voličů jako byli vojáci a ženy“ (s. 21). Dále shrnuje, že „[...] Československo mělo více společného se svými sousedy jako bylo Pilsudského Polsko, Horthyho Maďarsko nebo i pozdní ‚autoritativní demokracie‘ výmarské republiky než mýtus připouští“ (s. 21). Konečně rovněž upozorňuje na setrvačnost československého mýtu s ohledem na osobnost T. G. Masaryka, kterého označuje v souladu s novějším historickým výzkumem za „aktivního, mazaného politika“, jež byl „více než ochoten využít svých konexí [...] svého podstatného charismatu a svých osobních financí k podpoře svých spojenců a k blokování svých nepřátel“ (s. 21). V tomto ohledu je ale nutné připomenout, že recenzovaná publikace se spíše zaměřila na formativní období československého mýtu, než na jeho dlouhodobé dopady pro českou národní identitu a kolektivní paměť během posledních více než 70. let. To také znamená, že její československý mýtus se vztahuje k československé politické realitě mezi lety 1914 až 1948, ale má mnohem menší výpovědní hodnotu pro pozdější období, kdy je československý mýtus lépe metodologicky chápat jako součást kolektivní paměti či lidových percepce minulosti.

Největší problém knihy představuje naneštěstí česká diakritika. Na více místech se objevují chyby při uvádění českých slov a jmen (například banka a nikoliv bánka, Klímek a nikoliv Klímek, knedlík a nikoliv knedlik, Břežina nikoliv Břežina atp.). Závěrem lze říci, že Andrea Orzoff představila problematiku československého mýtu a Československa v Evropě s erudicí, pochopením, kritickým pohledem a smyslem pro vyrovnanou interpretaci.

Veronika Sušová-Salminen